

AZERBAYCAN AŞIK ŞİİRİNİN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

The Specific Features Style of Azerbaijan Ashug Poetry

Zülfıyyə SƏFƏROVA*

Özet: Mekalde Azerbaycan aşık şiirinin üslup özellikleri araştırılmıştır. Aşık poeziyasının biçim, şekil ve içerik özellikleri tahlil edilmiş, üslup özellikleri ile bağlı izlenimler üzerine inceleme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Aşık Şiiri, Üslup, Karakter.

Abstract: In the article is investigated the specific features style of Azerbaijan ashug poetry. The form of style characters are analysed in the ashug poetry.

Key words: Azerbaijan, Ashug, Poetry, Style, Character.

Azerbaycan aşık şiirinde kullanılan yer isimlerinin coğrafi alanı geniş olmakla beraber hem bir çok tarihi olaylarla zengindir.

Fikirlerimizi onaylamak için asırlar öncesine ait aşık şiirinin örneklerine de dikkat yetirmemiz lazım. Bize göre tarihi olaylar muteber faktörler olduğuna göre daha sonraki dönemlere özel araştırmalarda onlardan yararlanmamız vaciptir. Bu sebepten de biz geçmiş dönemlerde oluşmuş aşık şiiri örneklerine muracaat edebiliriz. Aşağıda yazılanlar bir kaç örnek olarak onayladıklarımız bakımından ilginçtir.

16. yy. başlarında yaşamış ve dönemin şair – aşığı olarak tanınan Dirili Kurbanî'nin koşmalarında kullanılmış yer isimlerine bakalım:

Kurbani der, vüsalına ermedim,
El uzatıp gönçe gülün dermedim,
İran gezdim, Turan gezdim, görmedim,
Güzellikde, mehbublukda sence, hey (4, s.42)

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nesimi adına Dilçilik Enstitüsü

Kurbani 16. yy. üç büyük sanat üslubunun temsilcilerinden biridir. Fuzuli klasik şiir üslubunun, Hatai orta üslubun, Kurbani halk şiirinin kurucusu ve aşık şiirinin babasıdır. Kurbani iki kelimeyle İran ve Turan yer isimleriyle o dönemin belli olan tüm dünyasını karşılaştırmıştır: İran tüm fars ve İran dillerinde konuşulan yerlerde, Turan tüm türk dünyasını bedii yolla kapsar ve karşılaştırır. Sonraki mısradaki ise şair çok büyük ustalıklarla diyor ki, dünyanın en güzel sevgilisini görmek için o kocaman İran'ı, Turan'ı gezmek gerekmez, bizim doğma Gence şehrine ayağını basmak yeterlidir.

Güzellikte kimse yohdu tehrinde,
Ne İran, ne Turan, Gence şehrinde
Onunçun çekerem yarın kahrın da
Canlar alan o nigarı görmüşem (4, s.36)

16. yy. sonları 17. yy. başlarında yaşamış ustad Aşık Abbas Tufarganlı'nın koşma ve geraylılarında da yer isimlerine sık sık karşılaşıyoruz. Aşığımızın aşağıdaki mısralarına bakalım:

Aradım Osmanı, gezdim Ececi,
Misri, İstanbulu, Şamı görmüşem,
Harda adı belli güzel varsa da,
Arayıp, aktarıb hamını görmüşem (4, s.79)

Osman, Ecem, Mısır, Şam Kurbani'nin yaşadığı dönemde bu ülkelerin her biri bir dünya idi. Şair İstanbul'u da bir dünya olduğunu düşünerek bu yer isimlerine katmıştır. Sonraki mısradaki ise şair ustalıklarla doğulduğu yeri belirtmiştir.

Men sene can dedim, sen de mene can,
Alış eşk oduna benim kimi an
Adım Aşık Abbas, yerim Tufargan,
Gahdan ağla, gahdan yada sal meni (4, s.70)

Göründüyü gibi Aşık Abbas Tufarganlı da gezdiği, gördüğü yerlerin – ülkelerin, şehirlerin isimlerini şiirlerine getirmiştir. Onun bu mısralarından belli oluyor ki İran (Ecem), Türkiye'ni (Osman), Mısır'ı gezmiş dünyanın çeşitli şehirlerinde bulunmuştur.

18. yy. yaşadığı tahmin edilen Güney Azerbaycan'nın Tikmedaş köyünde doğulmuş ustad aşık Hasta Kasım'ın geraylı ve koşmalarında kullanılan yer isimlerine de bir kaç örnek vere biliriz:

Gel gedek Çine, Maçine,
Kurbanam zülfün ucuna (4, s.94)

Ne müddetdi hasretini çekirdim,
Zenehdanı etdin mene al indi.
Talan salmış Hinde, Belhe, Habeşe,
O kaş indi, o göz indi, hal indi (4, s.106)

Hasta Kasım Tikmedaşlı
Könlü gemli, gözü yaşlı,
Gölden uçtu yaşılbaşlı,
Silkindi sonalar kimi (4, s.95)

Şair yer isimlerini öyle karşılaştırmıştır ki tüm Doğu ve Batını kapsıyor. Hind (Hindistan) ve Habeş (Habeşistan) arasındaki mesafeni de göz önünde bulundurmıştır.

19 – 20. yy. yaşamış ustad aşıklar kendi seleflerinin edebi ananelerine bağlı kalarak şiirlerinde onomastik ölçülerden onların özel katı olan yer isimlerinden yüksek sanatkarlıkla yararlanmışlar.

Onomastik ölçülerin tatkikinde, onomastik lugatların hazırlanmasında, bedii edebiyatda özellikle şiirde poetik onomastika ve onun üslubu özelliklerini öğrenilmesinde aşık şiirinde de zengin malzemeler vardır. Göyçe aşık okulunun temsilcilerinin yaratıcılığı bu yönden daha karakteristiktir. Aşık Alesger, Aşık Alı gibi sanatkarların şiiri edeb dil tarihinin daha geniş araştırılması için tükenmez kaynaklardan biridir. Özellikle şimdiki ortamda gurbette kalan bitkin Göyçe`de yaşamış yaratmış aşıkların eserlerinde kullanılan onomastik ölçülerin araştırması çok önemlidir. “Hikmet bazarının sarrafı” ehli ülfan meclisinde her zaman yüzü ağ olan Aşık Alı, Aşık Alesger aşık edebiyatında içtimai mazmun, dil ve sanatkarlık bakımından kıymetli bir miras bırakıp gitmişler. Onların yaratıcılığında vatanımızın, milletimizin, tarihimizin, kültürümüzün belli bir dönemini yansıtmıştır. Bu söz sarraflarının şiirlerinde kullanılan her bir onomastik ölçülerle değerlendiriliyor. Tarihimizin gizli sırlarını araştırmak, öğrenmek için esas kaynaktır.

Ustad aşıklardan Aşık Alı`nın şiirlerinde:

Aşık Alı gezir İran – Turan,
Uğruma aşıktı tamam her bir yanı (4, s.289)

Çok çok salam- dua kohum – kardaşa,
Bilesiniz Al – Osmana gedirem,
Bir dilek diledim şahlar şahından,
Sığınmışam o sü gedirem (4, s.289).

Bu mısralardaki İran, Turan, Al – Osman kelimeleriyle aşığın çok yerleri uzak ülkeleri gezdiğini görüyoruz. Yani mısralardaki İran – Turan`ı gezmek ifadesi bir çeşit “hara geldi, gedir” manasındadır. Aşık Alı da kendi yurdundan bir çok koşma ve geraylılardan nışan vermiştir. Örneğin:

Sen meni eyledin yollarında leng,
Çaylarda balığam, deryada neheng,
Mahalım Göyçedi, kendim Kızılveng,
Aşık Alı mahallarda bir gerek (4, s.292)

Aşık Alesgerin geraylı ve koşmalarında:

Alesgerem cem eylerem defteri,
Merdlerin vasfı dilim ezberi,
Nahçıvan hanları, Şeril beyleri
Sehada Semende kul ola bilmez (3, s.183)

O Hoyun sehrası, o da salmasın,
Rakip dost kuyunda oda salmasın (3, s.260)

Bu örnekler gösteriyor ki, gerçek hayatın tasviri aşık şiirine yeteri kadar dönemin yer isimlerini getirmiştir. Bu prösödür şimdi de devam etmektedir. Hem aşıklar çok zaman ülke, şehir, köy isimlerini bir çeşit edebi biçimde değil halk arasında kullandığı şekilde dönemin doğal telaffuz biçiminde kullanılmıştır. Şeril, İrevan, Al – Osman, İran – Turan gibi yer isimleri aşığın şiir dilini halkın ruhuna yaklaştıran özelliklerdendir.

Aşık Alesger`in büyüklüğü, ustalığı bir de ondan kaynaklanıyor ki o ister yer isimlerin, istersede antroponim, istersede diğer onomastik ölçüler olsun onların karşılaşması, kullanma makamı, semantik çaları olduğu gibi vermesidir:

Deli Alı sedd açıb
Şah Abbas dövranı gibi
Bir yanı Kanık, Kavırrı
Bir yanı Goşgarın dağı
Şemkirde düyü çekildi,
Sayıyaldan geldi yağı.
Hotkar bezirganı gibi,
Haçbulakta meydan açıb,
Köroğlu meydanı gibi (5, s.28)

Yirmi beş yıllık kaçakçılık hayatından sonra Deli Alı Aşık Alesger`le karşılaşmıştır. Ustad aşık Deli Alı`nın yiğitliğini görüb ona hayran olmuş ve onun hakkında destan yazmıştır. Deli Alı`nın başından geçen olayları yansıtan yer yurt şiirlerinde kayde alınmış onomastik ölçülerden çok az bir kısmı hakkında bilgi verdik. Aşık şiiri onomastik ölçülerin kullanılması bakımından bir deryadır.

19. yy. yaşayıb 20. yy. başlarında vefat etmiş Göyçeli Aşık Musa`nın eserlerinde çeşitli bölgelere ait yer isimlerini kullanmıştır:

Men heç senin beraberin İran, Turandan görmedim,
Yıhdın kölnümün evini, tayın kılmanda görmedim,
Hoyda, Salmasda, Marağa, Tebriz, Tehrande görmedim,
Ne Arapda, ne Acemde, ne Al – Osmanda ggörmedim,
Karşıya güzel süre belki Gürcüstan, a Peri! (4, s.350)

Gezinmişem, görmemişem, mislin Dağıstanda taza,
Kazak, Kırgız, Çeçen, Çerkez teline heyran a Peri! (4, s.350)

Hoy`da, Salmas`da, Marağa, Tebriz, Tehran`da; Ne Arap`da, ne Acem`de, ne Al – Osman`da; İran`da, Turan`da örneklerinden göründüyü gibi aşığın şiir dili mantıkî felsefî özellikleriyle ayrılmaktadır. Birinci sırada şair önemli şehirleri, sonrakılarda ise ülkeleri sıralamış ve bu tür sıralama sırasında aynı hukuklu yer isimlerini sıralamıştır. Göyçe`li Aşık Musa`nın kaleme aldığı İran, Turan, Salma, Mağara, Tebriz, Tehran, Kazak, Kırgız, Çeçen, Çerkez, Dağıstan, Gürcüstan gibi yer isimleri şairin – aşığın her konuda bilgi sahibi olduğunu görüyoruz.

Aşık şiirinde kullanılan yer isimlerinin yayılma alanı çok büyüktür. Hakkında konuştuğumuz aşıkların yaratıcılığında karşılaştığımız Diri, İran, Turan, Gence, Kars, Ordubad, Nahçıvan, Gülüstan, Dağıstan, Osman (Al – Osman), Acem, Mısır, İstanbul, Şam, Hind (Hindistan), Firengistan, Tebriz, Yemen,

İsfahan, Derbent, Tufargan, Tikmedaş, Çin, Maçın, Belk, Habaşistan, Şamahı, Karabağ, Şıvan, Muğan, Erdebil, Kelenterli, Daşkesen, Cevani yaylağı, Savalan, Şeki, Ağrı dağı, Elburus, Hoy, Salmas, Marağa, Tehran, Şiraz, Heleb, Samerkant, Horasan, Göyçe, Kızılveng, Tiflis, Kabele, Bakü, Kuba, Şemkir, Urmu, Demir kapı Derbent, , Çeçen Şerkez, Arap (Arabistan), Kazak (Kazakistan), Şeril (Şerur), İrevan, Kafkaz, Şahtahtı, Kars, Gilan, Beyazid, Van, Rum, Halep, Gendahar, Bağdat, Basire, Girmanşah, Habeş, Zehistan, Afkanistan, Yunanistan, İstanbul, Zeyem, Kazak, Gence, Karabağ, Ağdaş, Göyşe, Dereleyez gibi yer isimleri zengin bir hazine gibi ülkemizin ve başka ülkelerin, Yakın Doğu'nun yer isimlerini ülke ve yer isimlerini dönemin telaffuz şekline uygun ebedileştirerek gelecek nesillere ulaştırıyor.

KAYNAKÇA

1. Ahundov A. Şiir sanatı ve dil, Bakü, 1980, s.159
2. Araslı N. Aşık yaradıcılığı, Bakü, Birleş yayınevi, ş 1960, s.125
3. Aşık Alesger, Bakü, 1963, s.487
4. Azerbaycan aşıkları ve el şairleri, 1 cilt (Tertip edeni E. Ahundov),
5. Bakü, İlim, 1983, s.374
6. Aşık Alesger, 2 cilt, Bakü, İlim, s.328
7. Halıkov, F. Folklor Onomastikası, Bakü, İlim, 1993